

Brüssel, 30. september 2024
(OR. en)

13797/24

LIMITE

JAI 1421
FREMP 368
AG 159
POLGEN 128
JUSTCIV 159

MÄRKUS

Saatja:	Eesistujariik
Saaja:	Alaliste esindajate komitee / nõukogu
Teema:	Õiguskaitse kättesaadavuse parandamine õigusriigi ja konkurentsivõime kontekstis

Pidades silmas justiits- ja siseküsimuste nõukogu 11. oktoobri 2024. aasta istungit, edastatakse delegatsioonidele lisas eesistujariigi eespool nimetatud märkus.

Õiguskaitse kättesaadavuse parandamine konkurentsivõime ja õigusriigi kontekstis

Õiguskaitse kättesaadavus on põhiõigus ja õigusriigi oluline element. Euroopa Liidu lepingu artikli 19 kohaselt peavad liikmesriigid nägema ette tulemusliku õiguskaitse tagamiseks vajaliku kaebeõiguse liidu õigusega hõlmatud valdkondades ning liikmesriikide kohtutele antakse vastutus kohtuliku kontrolli teostamise eest liidu õigusraamistikus. Õiguskaitse kättesaadavus osutab inimeste, ettevõtjate ja kogukondade suutlikkusele ennetada konflikte ning saavutada oma õiguslike ja õiguskaitsega seotud vajaduste tõhus, õiglane, võrdne ja õigeaegne lahendamine¹. See võimaldab üksikisikutel ja juriidilistel isikutel end oma õiguste rikkumise vastu kaitsta, heastada tsiviilõigusrikkumisi, võtta täitevvõimu vastutusele ja kaitsta end kohtumenetluses.

Samal ajal on tõhusad ja juurdepääsetavad kohtusüsteemid olulised ka investeerimiskliima ja pikaajalise majanduskasvu kestlikkuse parandamiseks ning aitavad seega kooskõlas Draghi aruandes² esitatud eesmärkidega kaasa konkurentsivõime edendamisele. See on eriti oluline eri suurusega ettevõtjate õiguslike võimaluste ja ettevõtjatega seotud õigusvaidluste puhul.

Viimastel aastatel on justiits- ja siseküsimuste nõukogus toimunud õiguskaitse kättesaadavuse üle väärtuslikke arutelusid, mille keskmes on peamiselt olnud üksikisikute juurdepääs kohtusüsteemile. Ministrid vahetasid arvamusi selliste oluliste aspektide üle nagu juurdepääs advokaatidele, kohtunike koolitamine, õiguskaitse kättesaadavuse takistused haavatavate isikute jaoks ja õigusabi. Tuginedes sellest teabevahetusest saadud õppetundidele ja seadmata kahtluse alla asjaolu, et esmatähtis on kõrvaldada õiguskaitse kättesaadavuse takistused üksikisikute jaoks, leiab eesistujariik Ungari, et on õige aeg lisada täiendav perspektiiv, analüüsides, kuidas tagada õiguskaitse kättesaadavus vähemate ressursside ja rahaliste vahenditega ettevõtjate, eelkõige VKEdes jaoks.

Õigusvaidlustes suuremate ettevõtjate või avaliku sektori asutuste ja organitega, sealhulgas piiriülestes olukordades, seisavad VKEd sageli silmitsi ebaproportsionaalse koormusega, mis tuleneb piiratud ressurssidest, nõrgematest läbirääkimispositsioonidest ja kohtuvaidlustega seotud suurtest kuludest. Väike-, mikro- või nanoettevõtjatel ja isegi tarbijatel on kohtusüsteemile raske juurde pääseda, peamiselt ajakulu, kogemuse puudumise, hirmu või teadmiste puudumise tõttu selle kohta, kas nende ees seisev probleem on õiguslane või mitte, ning ilmselt tekitab hirmu advokaadi palkamine. Sellest tulenevalt on VKEdes jaoks õiguskaitsele võrdse juurdepääsu tagamine nii õigluse küsimus kui ka strateegia VKEdes konkurentsivõime ning ELi ja selle liikmesriikide üldise konkurentsivõime suurendamiseks.

Selleks et tagada õiguskaitse õiglane ja tõhus kättesaadavus kõigile, tagades samal ajal võrdsed tingimused kõigile majandustegevuses osalejatele, on oluline luua õiguskeskkond, mis ei tekita ebaproportsionaalset ja jätkusuutmatut koormust ei õiguskaitse taotlejatele ega kohtusüsteemile tervikuna. Sel eesmärgil võivad sihipärased meetmed ja õigusaktid soodustada seda, et kohtud saaksid keskenduda peamiselt juhtumitele, kus kohtumenetlust ei ole võimalik vältida või kohtuvaidlusi ei ole võimalik lahendada muude vahenditega, mis on tõhusamad ja kõigile asjaosalistele soodsamad.

¹ OECD nõukogu soovitus, mis käsitleb õiguskaitse kättesaadavust ja inimkeskseid õigussüsteeme. EL teatas 18. juunil 2024 oma otsusest seda soovitusi järgida.

² Euroopa konkurentsivõime tulevik: Mario Draghi aruanne, 9. september 2024.

Sellise keskkonna loomise peamine eeltingimus on võrdse juurdepääsu tagamine õiguskaitse kättesaadavuse õiguse kasutamiseks vajalikule õigusteabele. On oluline, et isegi enne mis tahes kohtumenetluse algatamist oleksid kõik asjaosalised teadlikud oma õigustest ja õiguslikest võimalustest ning saaksid teha teadliku otsuse selle kohta, kas ja kuidas neid konkreetsetes olukorras kasutada. Õiguskaitse kättesaadavuse õigust saab kasutada kõige tõhusamalt, kui asjaomased isikud oskavad olukorda õiguslikult hinnata ja tunnevad kohaldatavat õigust ning suudavad piisavalt hinnata optimaalset viisi oma õiguste jõustamiseks. Sellega seoses on eriti oluline, et ELi ja riiklikud õigusaktid, sealhulgas kohtupraktikas sätestatud õiguslikud tõlgendused ja õigusaktide selgitused, oleksid läbipaistvad, selged ja kättesaadavad. Õigusaktid ja kohtupraktika tuleks avaldada masinloetavas vormingus avalikult kättesaadavates ja koostalitlusvõimelistes andmebaasides. Selline ulatuslik juurdepääs õigusaktidele ja kohtupraktikale võimaldaks laialdaselt kasutada tehisintellekti vahendeid, toetades ELi õigustehnoloogia ettevõtteid ja suurendades nende konkurentsivõimet.

Konkreetselt ettevõtete kontekstis võivad VKEdel puududa vajalikud õigusalsed teadmised ja vahendid keerukates õigussüsteemides toimetulekuks, mistõttu on nad spetsialiseerunud õigusmeeskondi omavate suuremate ettevõtete või riigiasutustega suhtlemisel ebasoodsamas olukorras. Kohtumenetluste keerukus ja juurdepääsu puudumine õigusteabele võivad takistada neid oma õigusi ja kohustusi mõistmast, mistõttu neil on raske kohtusüsteemi tulemuslikult kasutada. Läbipaistvuse ja prognoositavuse puudumine süvendab praegust võimu tasakaalustamatust väiksemate ettevõtete ja võimsamate turuosaliste, sealhulgas avaliku sektori asutuste vahel, eelkõige piiriülelset tegutsedes. Kohtumenetluste lihtsustamine, õigusteabe kättesaadavuse parandamine ja kulude mõistlikuna hoidmine annaks VKEdele võimaluse kasutada kohtusüsteemi tulemuslikumalt. Õiguslikust keerukusest tulenevaid takistusi võivad aidata vähendada digiplatvormid, mis pakuvad üldsusele või konkreetselt neile, kellel on vähe ressursse, kergesti mõistetavaid õiguslikke vahendeid ja otsinguvõimalusi.

Nagu juulis toimunud justiits- ja siseküsimuste nõukogu mitteametlikel aruteludel arutati, võivad liikmesriikide tehisintellektil põhinevad rakendused õigusaktide keerukuses toimetulemisel aidata mitte ainult õigusnõustamist vajavaid kodanikke, vaid ka VKEid. Need rakendused võivad pakkuda kasutajatele õigusalse uurimistöö toetamiseks täiustatud otsinguvõimalusi ja juturobotilahendusi. Lisaks võivad nad pakkuda läbipaistvaid lahendusi keerukate kohtuasjade haldamiseks, kasutades põhjalikke juhtumikirjeldusi ja õiguslikke juhendeid ning võimaldades juurdepääsu muude avalike andmebaaside sisule, sealhulgas õigusaktide linkidele, kohtupraktikale ja rakendustele, mis hõlbustavad kohtumenetluse algatamist või lahendamist. Kuna tehisintellekti rakendusi peetakse nendes valdkondades suure riskiga rakendusteks, ei tohi neid kasutades varjata selliste vahendite võimalusi ja piire, sest need toetavad inimese tehtud otsust, kuid ei asenda seda. Selles valdkonnas on liikmesriikides ja ELi tasandil juba olemas mitu head tava, sealhulgas Euroopa e-õiguskeskkonna portaal, mis on määratud ELi kodanikele ja ettevõtjatele mõeldud õigusteabe ühtseks kontaktpunktiks. See annab palju väärtuslikku teavet ELi liikmesriikide õiguse, kohtupraktika, kohtumenetluste ja registrite kohta. Ettevõtlusregistrite omavahelise ühendamise süsteem (BRIS) on üks näide registrite omavahelisest ühendamisest ELi tasandil. See annab juurdepääsu teabele kõigi ELi ettevõtete kohta. Tulevikus majutab e-õiguskeskkonna portaal ka digitaalseid piiriüleseid menetlusi käsitlevat elektroonilist juurdepääsupunkti, millest saavad kasu kodanikud, õigusala töötajad ja ettevõtjad. Need tavad ja vahendid võivad olla aluseks kohaldatava õigusraamistiku juurdepääsetavuse, selguse ja läbipaistvuse edasisele parandamisele. Me ei tohiks jätta tähelepanuta Euroopa digitaalse õigusalse koostöö olulist komponenti e-CODEXi süsteemi, mis on märkimisväärne koostalitlusvõime näide.

Tehisintellektimääruse rakendamisel on oluline uurida võimalikke rakendusi kohtusüsteemis, kus tehisintellekti vahendid saavad protsesse märkimisväärselt automatiseerida; seejuures tuleb meele pidada, et kuigi tehisintellektivahendite kasutamine võib toetada kohtunike otsustusõigust või kohtusüsteemi sõltumatust, ei tohiks see seda asendada: lõplikud otsused peavad jääma inimeste teha. Üks selline rakendus võiks olla ettevõtjatevaheliste vaidluste kohtuväline veebipõhine lahendamine, mis oleks eriti kasulik VKEdele.

Vaidluste kohtuvälise lahendamise vabatahtliku kasutamise soodustamine on veel üks oluline vahend õiguskaitse tõhusa kättesaadavuse edendamiseks, vähendades samal ajal kohtusüsteemi koormust. Vaidluste kohtuvälise lahendamise mehhanismid on kavandatud selleks, et pakkuda kiiremat ja kulutõhusamat viisi vaidluste lahendamiseks ilma ametlikku kohtusüsteemi läbimata. Vaidluste kohtuväline lahendamine võimaldab ka suuremat paindlikkust vaidluste lahendamise kohandamisel asjaomaste poolte vajadustele. ELi õigusemõistmise tulemustabelis uuritakse korrapäraselt, kuidas liikmesriigid vaidluste kohtuvälise lahendamise meetodite vabatahtlikku kasutamist edendavad. 2024. aasta väljaande joonisel 28 on näha üldiste edendamispuudluste suurenemist ja liikmesriikides sel eesmärgil kasutusele võetud mitmesuguseid konkreetseid stiimuleid, mis hõlmavad digitehnoloogia kasutamise võimalust. Direktiivi 2013/11/EL (tarbijavaidluste kohtuvälise lahendamise kohta) üle, millega nähakse ette tarbijavaidluste kohtuvälise lahendamise kvaliteedi miinimumnõuded, peetakse praegu uusi läbirääkimisi, et hõlmata ka lepinguvälised vaidlused ja vaidlused ELi-väliste kauplejatega ning pakkuda kohandatud tuge piiriülestes vaidlustes ja suurendada kauplejate osalemist. Vastavalt minimaalse ühtlustamise lähenemisviisile on liikmesriikidel mitmesuguseid vaidluste kohtuvälise lahendamise mehhanisme, mida reguleeritakse peamiselt liikmesriigi õigusega.

Ministritel palutakse arutada järgmisi küsimusi.

- Kuidas saaks parandada õigusaktide ja õigusteabe läbipaistvust, selgust ja juurdepääsetavust, et lihtsustada võrdset ja tõhusat õiguskaitse kättesaadavust kõigi, eelkõige VKEde jaoks? Kas oskate soovitada sellega seoses parimaid tavasid? Kuidas saab sel eesmärgil täiendavalt kasutada olemasolevaid vahendeid, nt e-õiguskeskkonna portaali?
- Kas teie arvates on vaidluste kohtuväline lahendamine õiguskaitse kättesaadavuse seisukohast kasulik vahend ka muude kui tarbijavaidluste puhul? Kui jah, siis millised konkreetsed vaidluste kohtuvälise lahendamise mehhanismid on teie riigis VKEde jaoks kättesaadavad ja milliseid stiimuleid kasutatakse nende edendamiseks?